

„...én, aki egész életemben a nép ügyéért harcoltam”

Egy középosztálybeli életút a század viharáiban: Fitos Vilmos (1913–2000)

magyar közéletben és közfelfogásban régóta kitüntetett szerepet játszik az áruló, a köpönyegforgató, a gerinctelen szélhámos, a politikai széljárásokat kihasználó svihák, vagyis összefoglalva az elvtelen karrierista politikus képe. Ennek a jelenségnek a társadalompszichológiai okaival nem akarunk foglalkozni, csupán annyit szeretnék leszögezni, hogy a magyar történetírás fő vonulata az elmúlt kéthárom évtizedben elszakadni látszik az eseményeket fekete-fehér módon láttató tárgyalásmódtól. Szép számmal születtek olyan biográfiák, melyeknek szerzői néhez történelmi korszakokban élt politikusok, államférfiak portréját igyekeztek megrajzolni, elsősorban a megértés és nem pedig az agyagba döngölés vagy a felmagasztalás szándékától vezérelve. Elég ha csupán a Bethlen István, Nagy Imre vagy éppen Kádár János pályafutását feldolgozó életrajzokra gondolunk.

Jelen írásunkban egy olyan közéleti személyiség életpályáját szeretnénk bemutatni, akinek személyét csupán a szűkebb szakmai közönség ismerheti. Miért érdekes akkor Fitos Vilmos élete, milyen tanulsággal szolgálhat számunkra? Úgy véljük, Fitos egész életpályája afféle kortünet, hiszen szinte minden nehézséggel szembesült hosszú élete folyamán, amivel egy reformszándékotól vezérelt, a közélet porondjára került magyar értelmiségi szembekerülhetett. Sok hasonló életpályáját kiválaszthattunk volna, ám azért esett választásunk Fitos Vilmosra, mivel első pillantásra órá is könnyen ráhúzható volna az áruló vagy a gerinctelen, megalkuvó karrierista köpönyege. Azonban az életút kicsit alaposabb megismerésekor szembesülünk majd azzal, hogy milyen nehéz dolgunk van, ha akár egy mondatban is minősíteni akarnánk őt. Ettől a minősítéstől mi azonban óvakodunk, csupán egy szövevényes életpályája bemutatására teszünk most kísérletet.

Fitos Vilmos 1913. július 14-én látta meg a napvilágot Budapesten, középosztálybeli tisztviselő családban. Édesapja az ekkor még a Nemzeti Múzeum épületében működő Széchényi Könyvtár kötelezpéldány osztályát, majd a hírlaptárat vezette. Innét az Országos Pedagógiai Könyvtár élére került, majd az Iparművészeti Múzeum bibliotékájának vezetőjeként ment nyugdíjba. Négy gyermeke neveléséről tanítónő felesége gondoskodott. Az ifjú Fitos Vilmos (tudatosan használta így nevét) a főváros egyik legszínvonalasabb tanintézetében a Lónyay utcai Református Gimnáziumban érettségizett 1931-ben. Középiskolás éve alatt aktívan részt vett a cserkészletben, 1929-ben még az angliai dzsemborira is eljutott. Hamarosan a 15. számú Bethlen Gábor cserkészcsapat őrsvezetője és hetedikes gimnazistaként az Arany János Önképzőkör elnöke lett. Saját bevallása szerint irodalomtanára, Kiss Sándor volt az, aki felhívta figyelmét a szárnyait bontogató népi írói mozga-

lom alkotásaira. A matúra megszerzését követően 1931-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem történelem-latin szakjára iratkozott be. Ugyanebben az esztendőben sikerrel felvételizett a korszak híres tehetségnevelő iskolájába, az Eötvös Collegiumba.

Fitos Vilmos 1936 júniusában vehette át középiskolai tanári diplomáját, de erre az időpontra már eldőlt, hogy sokkal inkább a politika, az ifjúsági mozgalom kérdései izgatják, nem pedig a tudomány dilemmái. 1933-ban, harmadéves egyetemista korában belépett az Árpád Bajtársi Egyesületbe, melynek hamarosan kulturális alvezére, majd vezére lett. Mielőtt tovább mennénk Fitos életútjában, érdemes egy pillantást vetünk a korszakban működő egyetemi-főiskolai diákszervezetek kavalkádjára. 1920-at követően gyorsan megalakultak a felekezeti, származási és szakmai alapon tömörülő diákszervezetek. Az egyetemek azonos karaira járó hallgatók azonos nevű egyesületekbe tömörültek (pl. az orvosok a Csaba, a jogászok a Werbőczy, a bölcsészek az Árpád Bajtársi Egyesületekbe). Ezeket a bajtársi egyesületeket a Turul Szövetség fogta össze, melynek élén a fővezérség állt. Tagjait az évente két alkalommal összeülő követtáboron választották a küldöttek. A Turul Szövetség az 1920-as években azzal vált hírhedtté, hogy tagjai több alkalommal rendeztek zsidóveréseket az egyetemeken. Ez a dicstelen helyzet 1932/33 táján kezdett megváltozni, amikor feltűntek a szövetségen belül a népi mozgalom eszmekörével szimpatizáló erők. Ebbe a légkörbe cseppent bele Fitos Vilmos, aki 1938-tól a Turul Szövetségen belül az ún. népi ellenzéki szárny vezetője lett.

Fitos Vilmos – a kor oly sok fiatal értelmiségijéhez hasonlóan – úgy vélte, hogy a szociális kérdéseket feszegető és a magyar paraszti hagyományokat, kultúrát propagáló népi eszmekör lehet a politikai és társadalmi reform vezérlő elve. Ennek érdekében a fiatal diákvezér a Turul Szövetség tagságát fel kívánta sorakoztatni a népi eszmeiség mellett. Fitos közéleti pályájának 1933-tól 1943-ig tartó időszaka ezen törekvés jegyében telt el. Mint a Turul Szövetség országos kulturális alvezére, minden követ megmozgatott a népi gondolat támogatására: „Mint országos kulturális vezér – állandó harcban a Turul hivatalos jobbszárnyával – több mint 100 irodalmi és zenei estet rendeztem. Ezeken az esteken az ország minden részében – városokban és falvakban – elsősorban a népi írók és műveik, továbbá Bartók és Kodály művei, illetve népdalfeldolgozásai kaptak pódiumot. Megszerveztük a Turul Kiskántust, egy kamarakórust, kizárólag a népdal propagálására. Még operastaggionét is szerveztünk. Több későbbi kiváló operaénekesünk itt tűnt fel, vált ismertté, és innen került át később az Operaházba. A Turul-ellenzék keretében egy zenei egyesületet is létrehoztunk Farkas Ferenc, a kiváló zeneszerző és Endre (jelenleg András) Béla, a szintén közismert karnagy vezetésével.

Az általam, illetve ezen a munkaterületen helyettesem: Jászberényi Károly által megrendezett irodalmi és zenei estek a népi radikalizmus politikai elveit képviselték. A műsoron rendszeresen szerepeltek Petőfi, Ady és József Attila forradalmi versei. A népi írók egy része is belépett a Turulba, hogy ebben a munkában fokozottabban lehessen a segítségünkre. A Turul-ellenzék egy egész sereg röpiratot adott ki” – írta Fitos Vilmos visszaemlékezéseiben. Ezeken túl saját kiadót hozott

létre, a Turul Könyv- és Lapterjesztő Kft-t, amely a Püski Sándor által kiadott népi írók munkáit forgalmazta. Ugyancsak Fitos tevékenységének eredménye volt, hogy a Turul Szövetség saját hetilapot indított *Nemzetőr* névvel. Az 1939 nyarán induló lapot felelős szerkesztőként Kodolányi János jegyezte, aki támogatta Fitos irányvonalát. Ugyancsak 1939 őszén indult meg az első népi kollégium, a Bolyai Kollégium szervező munkája. Az intézmény 1940 februárjában nyitotta meg kapuit azzal a céllal, hogy szegényparaszti származású egyetemi és főiskolai hallgatók otthona legyen. A kollégium igazgatója Fitos Vilmos jó barátja, Boros Lajos lett. Fenntartását a Turul Szövetség vállalta, mégpedig Fitos Vilmos egyik jobbkeze, a Turul gazdasági vezére, Szekeres János.

Fitos Vilmos csillaga szépen emelkedett, és a 30. életévén még mindig innen járó fiatalember 1941 végén kísérletet tett rá, hogy a Turul teljes vezetését átvegye, és biztosítsa a népi szárny győzelmét. 1941 decemberében került sor a Turul Szövetség debreceni követőtáborára, amely elé nagy reményekkel tekintett a népi eszmekörrel szimpatizáló fiatal egyetemista tagság. Fitos is arra készült, hogy Bolyai-kollégistákkal körülvéve egy németellenes, a népi mozgalommal rokonszenvező szervezetté alakítsa a Turul Szövetséget. Azonban az idősebb nemzedék néhány szavazat különbséggel legyőzte Fitosékat, és az ifjú diákvezért „örök időkre felfüggesztették” jogainak gyakorlásában. A bukást tulajdonképpen az okozta, hogy a Turul Szövetségben nem volt életkori küszöb, így aki a '20-as években tag lett, 15 év múlva ugyanúgy jelen volt az ifjúsági szervezetben. A sors különös fintora, hogy Fitos törekvései mégis sikerrel jártak, mivel 1943-ban kettészakadt a Turul, a 26 évesnél fiatalabbak és annál idősebbek csoportjára.

Fitos Vilmos közéleti működésének csupán egyik színterét jelentette a ifjúsági mozgalom. Ha lehet ezt mondanunk, „komolyabb” helyeken is kipróbálta magát. 1934-ben rövid ideig dolgozott Dénes István Magyar Földműves és Munkáspártjában. A párt ifjúsági részlegét vezette, de a próbálkozás kérésézetűnek bizonyult. 1937-ben a tevékenységét újból felélesztő Bartha Miklós Társaság főtítkárává választották Fitost. A Bartha Miklós Társaság a '20-as évek közepétől erőteljes formában hívta fel a figyelmet a falu problémáira, több évkönyvében biztosított teret különböző reformgondolatoknak. A frissen megválasztott főtítkár, Fitos Vilmos javaslatára a Társaság támogatásáról biztosította a Márciusi Front 1937 márciusában megjelent kiáltványát. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen Fitosnak több jó barátja részt vett a Márciusi Front szervezésében, így például Kovács Imre vagy Újhelyi Szilárd.

Fitos számára azonban a legnagyobb fontosságú eseményt ezekben az években az jelentette, hogy 1937-ben a Honszeretet Egyesület tagjává avatták. A Honszeretet Egyesület szigorúan titkos keretek között működő csoport, a Magyar Közösség fedőszerve volt. A Magyar Közösség neve leginkább az 1947-es perből ismeretes, amelyben többek között a Kisgazdapárt főtítkárát, Kovács Bélát letartóztatták, mint mondták, a közösséghez fűződő kapcsolatai miatt. A Magyar Közösség története még ma sincs megírva, nagyon sok körülötte a kérdőjel, a homályos részlet. Annyit biztosan állíthatunk, hogy nagyjából az 1920-as évek közepén lét-

rejött titkos társaság volt, amely Szabó Dezső eszmeisége jegyében szerveződött. Elsősorban középosztálybeli tagokat toborzott, döntően nem német és nem zsidó származásúakat. Célja egy olyan vezetőréteg kinevelése volt, amely valamikor átveheti az ország vezetését. Tagjai mind a német, mind a szovjet befolyást elutasították, a Németh László-i harmadik utat tartották kívánatosnak.

Fitos a Magyar Közösségbe való befogadását követően hamarosan a szervezet anyagi támogatásával megjelenő *Magyar Élet* felelős szerkesztője lett. 1938 februárjától 1944 februárjáig vezette a lapot, amelyet saját bevallása szerint azért vett át, hogy a „népi radikalizmus szolgálatába állítsa”. Fitos a lapban hirdette a Turul Szövetség népi irodalmi estjeit, a Bolyai, majd a belőle létrejövő Györffy Kollégium rendezvényeit. Fórumot biztosított a népi írók teljes palettájának, a nyilasoknál kikötő Erdélyi Józseftől a kommunista Nagy Istvánig és Darvas Józsefig. A lap eszmei tartalma természetesen tükrözte mindazokat az ellentmondásokat, tisztázatlan vagy éppen nem vállalható nézeteket is, amelyek a népi mozgalom egészét jellemezték. Tény, hogy Fitos végig ellentétben állt Szabó Lajossal, aki a Magyar Közösség részéről felügyelte az orgánumot. Szabó az erősen antiszemita, szélsőjobboldali Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesültének az elnöke is volt. Ő inkább ebbe az irányba szerette volna eltolni a *Magyar Életet* és ez természetesen szemben állt Fitos Vilmos népi radikalizmust propagáló elképzeléseivel.

Fitos újságírói tevékenysége mellett tovább dolgozott az ifjúsági mozgalom területén. 1942 áprilisában az egykori Turul-ellenzékre támaszkodva megalakult a Magyar Ifjúság Nagybizottsága Fitos Vilmos elnökletével. Ebben több ifjúsági egyesület is belépett, vagyis Fitos kísérletet tett arra, hogy ha a Turulon belül nem tudta létrehozni az általa óhajtott ifjúsági csúcsszervezetet, akkor rajta kívül hozza létre. Fitos törekvését tulajdonképpen siker koronázta, legalábbis annyiban, hogy ebből az ifjúsági szervezetről nőttek ki az 1944-ben működő németellenes diákszervezetek. De az egyes irányzatok közötti torzszalkodás nem szűnt meg, így például a Györffy Kollégium igazgatója, Kardos László és Fitos Vilmos közötti ellentét éppen a nevezetes második szárszói konferencián csúcspontot ért el, 1943 augusztusában. Itt Fitos éppen Kardos után szólalt fel, és arra kényszerült, hogy a főiskolai-egyetemi diákságnak a népi mozgalomhoz való hűségét bizonygassa: „A diákegységmozgalom nevében mint a Magyar Ifjúság Nagybizottságának elnöke hivatalosan is kijelentem, hogy az egyetemi és főiskolai ifjúság igenis vállalja a szocializmust, annak legradikálisabb formáját is, de csakis magyar módra, magyarok vezetésével.”

Fitos éppen a német megszállás előtt egy hónappal köszönt le a Magyar Élet éléről, és 1944 nyarától már különféle németellenes diákmozgalmak szervezésével foglalkozott. Ezek közül a Szabad Élet Diákmozgalom és a Magyar Diákok Szabadságfrontja a legjelentősebbek. Fitos elsősorban illegális röpiratok, újságok írásában és terjesztésében játszott szerepet, és a konspirációs szabályokat szigorúan betartva sikeresen vészelt át az ostrom időszakát. Bár az 1944-es évben szépen kivette részét a kisszámú ellenállási mozgalom tevékenységében, de az 1945-ben beköszöntő új világgal lezárult Fitos Vilmos közéleti szereplésének legaktívabb

szakasza. Az ifjúsági-egyetemi mozgalomból kiöregedett, másrészt sokkal inkább a kommunista Kardos László pályafutása ívelt felfelé, mint a népi mozgalom egészét vállaló Fitosé.

Az 1945-ös év a helykeresés jegyében telt Fitos számára. Eredetileg a Nemzeti Parasztpártba szeretett volna belépni, de ekkora már összekülönbözött a párt meghatározó politikusával, Kovács Imrével. Ezért Darvas József tanácsára a Független Kisgazdapárthoz csatlakozott. Tildy Zoltán a párt szervezési osztályának vezetését bízta rá, de ezt két hét múlva otthagya. A Kisgazdapártban a későbbiek folyamán sem bizonyult túlságosan aktívnak, ellenben egy másik politikai alakulatnál annál inkább. 1945 ősztől rendszeresen látogatta az MKP-val élesen szemben álló, magát nemzeti kommunistának valló Weissshaus Aladár előadásait. Weissshaus egy ún. szociális népmozgalomban gondolkodott, mely hosszú távon közép-európai uniót kívánt létrehozni. Fitos igyekezett többeket is elhívni Weissshaus előadásaira, akinek baráti társaságát a Magyar Közösségből is ismerte. A Magyar Közösség szintén felelevenítette tevékenységét, és ennek köszönhetően 1946 októberében Fitos a Magyar Parasztszövetség társadalmi osztályának élére került. Ám még meg sem melegeghetett a székében, amikor elkezdődött az ún. köztársaság-ellenes összeesküvés ügye, melynek során felszámolták a Magyar Közösséget.

Fitos Vilmos értesült a készülő letartóztatásokról, és több közösségi tagot is értesített. Őt magát 1946. december 31-én tartóztatta le az államvédelem. A per során – nem tudunk rá jobb kifejezést – Fitos összeomlott. Részletes feltáró vallomást tett, többek között ennek nyomán bukkantak a Magyar Közösség tagnévSORára és a per folyamán több esetben Fitos segítségével folytatták a bizonyító eljárást. Társai éppen ezért megvetéssel kezelték őt. A végül több halálos ítélettel és hosszú börtönbüntetésekkel végződő monstre eljárás során Fitos Vilmos mindössze 1 év 6 hónap börtönt kapott. 1947 nyarán szabadlábra helyezték. A maradék büntetési időt végül elengedte a bíróság. Fitos hosszú időn keresztül elhatárolódott a perben vádolt társaitól, még 1972-ben is az alábbiakat írta visszaemlékezésében: „1947-ben az a tapasztalat, hogy én, aki egész életemben a nép ügyéért harcoltam, a Magyar Közösség révén egy ellenséges összeesküvés uszályába kerültem, segített a helyes összefüggések felismerésében. Kínzó önvád gyötört, majd a konzekvenciák teljes levonása következett. A perben szigorúbban vádoltam magamat, mint az ügyész. És lázasan olvastam a marxista-leninista irodalmat. Beláttam, hogy csak a marxizmus-leninizmus ad megbízható eligazítást a társadalmi harcok szövevényes összefüggéseiben. Végül is szilárd kommunista meggyőződéssel kerültem ki ebből az ügyből.”

Az 1950-es évek első felében, a Rákosi-korszakban Fitos Vilmos semmilyen politikai szerepet nem vállalt, különböző külkereskedelmi vállalatoknál dolgozott. A forradalom során szintén nem aktivizálta magát, igaz november 2-án belépett az újonnan alakult pártok egyikébe, a Magyar Szocialista Munkáspártba. Egészen 1972-ig maradt MSZMP-tag, amikor is – általunk sajnos nem ismert okból – kizárták. Az 1960-as években más szerepkörben tűnt fel az általunk ismert forrásokban: a Belügyminisztérium III/III-as főcsoportfőnökségének Futó fedőnevű infor-

mátora volt. Beszervezésének körülményeit nem ismerjük, de azonosítását egyértelművé teszi az a tény, hogy egyik jelentésében egyes szám első személyben arról beszél Futó, hogy 1944 februárjában tőle vette át Szíjj Gábor a *Magyar Élet* szerkesztését. Fitos jelentéseiben egykori magyar közösségi tagokról, népi írókról és Püski Sándor családjáról adott információkat az állambiztonságnak. Életének ez a szakasza, ezen belül ügynöki tevékenysége még további kutatásokat igényel.

Az idősödő Fitos Vilmos számára a rendszerváltás újabb lehetőséget adott arra, hogy bekapcsolódjék a közéletbe. Ekkor már nem vállalt aktív szervező, politikáló munkát, de számos egyesületnek tagja lett. Többek között a Magyar Szocialista Pártnak, a Rákóczi Szövetségnek, a Bajcsy-Zsilinszky Társaságnak, a Református Öregdiákok Török Pál Egyesületének, a Székely Körnek és a Szabó Dezső Emléktársaságnak. Az 1990-es évek elején az erősen szélsőjobboldali *Hunnia* című folyóiratban publikált, igaz nem publicisztikai írásokat, hanem a népi mozgalomra, a Magyar Közösségre vonatkozó visszaemlékezéseket, cikkeket. 87 esztendőskorában, 2000. november. 19-én hunyt el Budapesten.

Ítélet nincs?! Déry Tibor klasszikus mondatát kölcsönözve óvakodnánk attól, hogy szigorú erkölcsi értékelést mondjuk Fitos Vilmos életpályájáról. De történeti nézőpontból leszögezhetjük, hogy Fitos Vilmos annak az 1930-as évek elején induló fiatal reformnemzedéknek volt a tagja, mely 1945-ig alapvetően progresszív szerepet játszott. 1945-öt követően vagy emigrált, vagy a megtorlás áldozatává vált. Ezért pályafutásában nem csupán saját sorsa, hanem bizonyos értelemben egy egész nemzedék hányattatásai, kínlódásai, tévedései és bűnei benne foglaltatnak. ☒